

Janusz Korczak (Henryk Goldszmit): Et tragisk helteepos

Leo Eitinger

Oslo

Dersom man idag ville gjøre en gallup-undersøkelse blant intelligente og presumptivt velinformerte mennesker i de nordiske land og spørre hvem Janusz Korczak var, ville det neppe være mange som kunne svare på det. Og dog var han i mine studentdager den mest anerkjente barnelege og pedagog som den gangen viste helt nye veier og måter å forstå og behandle barn på. Like etter krigen var han blitt til en legende, og fremdeles finnes det Korczakselskaper og foreninger ikke bare i Polen, men også mange andre steder i den vestlige verden.

Betty Jean Lifton, amerikansk forfatter, opptatt særlig av barns menneskerettigheter, som har skrevet om adopsjon (*Lost and Found, The Adoption Experience*), om barna i Vietnam og Hiroshima, ved siden av en rekke skuespill og fortellinger for barn og unge, har publisert en særdeles inngående biografi om Korczak, og meget av den følgende fremstilling er bygget på denne. Hun hørte selv til dem som ikke hadde ant hvem Korczak var inntil hun en kveld, rent tilfeldig, hørte en besøkende fra Europa fortelle om ham. Hun ble grepet av fortellingen og bestemte seg for å lese mere av og om denne merkelige mannen hvis navn hun hverken kunne stave eller uttale.

Her er det kanskje tillatt å komme med en liten personlig tilføyelse og digresjon. Betty Jean Lifton er gift med psykiater Robert Jay Lifton, som har studert inngående både Hiroshima-ofre, hjernevaskede amerikanske krigsfanger i Kina og Korea og ikke minst nazilingene fra Auschwitz. Under dette siste forsk-

ningsarbeidet tilbrakte han flere år i Tyskland for å studere Auschwitz mord-maskinen og for å intervju inngående både nazileger og deres ofre. Denne stadige besjefteigelse med død, massedrap og den dypeste menneskelige ondskap ble en nesten uutholdelig belastning for ham. Under et besøk i Oslo fortalte hans hustru at hun, som en slags motvekt eller motgift, hadde begynt å studere og var blitt mere og mere opptatt av denne "merkelige" legen som hadde vært så glad i barn og hvis bøker hadde titler som "Hvordan elsker man et barn" eller "Et barns rett til respekt". Denne legen hadde allerede som gymnasiast skrevet en egenartet poetisk bok "Bekjennelser (Confessions) av en sommerfugl", eller for å gå enda lenger tilbake i tiden: Allerede som 5-åring hadde han fortalt til sin bestemor at han når han ble stor "skulle forandre verden og avskaffe alle penger for at det ikke skulle finnes fattige barn" som han hadde sett fra sitt vindu, men som han ikke hadde fått lov til å leke med. Resultatet av hennes arbeide med å skaffe "motgift" og balanse for mannens psykiske velvære ble boken *The King of Children* som kom ut i London i 1988 (Chatto & Windus).

Men la oss begynne med begynnelsen: Henryk Goldszmit ble født den 22. juli 1878 eller 79 i den delen av Polen som på den tid var under russisk styre (og hvor man ikke tok det så nøye med matriklen og fødselår). Allerede hans bestefar hadde, til tross for alle vansker som stilte seg i veien for jødiske ungdommer, klart å ta artium og å studere medisin. Som re-

presentant for den nye jødiske intelligentsia var han meget opptatt av at jødene måtte emansiperes, løsrive seg fra de gamle religiøse tradisjoner og fra gettotilværelsen, bli moderne og delaktige i dagens kulturelle strømninger. Hans tre sønner fikk derfor en allsidig, både jødisk og polsk oppdragelse, fulgte i farens fotspor og forsøkte å integrere den polske og jødiske kulturkrets i sitt arbeide. Den yngste, Henryks far, ble advokat i Warszawa, hadde en betydelig privatpraksis med god økonomi, var vel ansett, og familien hadde en vid, både polsk og jødisk omgangskrets med allsidige interesser. Det var i dette kulturelt rike velstandsmiljø Henryk ble født og hvor han opplevde sin barndom. Han gikk ikke på vanlig folkeskole, men hadde som alle "bedre familier" privatlærer inntil han kunne begynne på gymnas.

Idyllen varte dessverre ikke lenge, faren fikk en alvorlig sinnslidelse, måtte hospitaliseres og døde bare 52 år gammel. Hans eneste sønn, Henryk, var da bare 16–17 år. Farens tragiske sykdom og død har gjort et dypt og uutslettelig inntrykk på den høyt begavede gutten og har på mange måter vært ikke bare retningssivende, men bestemmende for hele hans videre liv. Til tross for at han var meget litteraturinteressert bestemte han seg til å studere medisin, et valg som overrasket de fleste, og som sikkert var medbestemt av farens skjebne. Også den omstendighet at han til tross for meget sterke følelsesmessige bindinger forble ugift, har sine, bevisste eller ubevisste, årsaker i farens sykdom og sønnens angst for sinnssykdom, basert på de noe uklare og svært overdrevne forestillinger om sinnslidelsers arvelighet som var fremherskende på den tid.

Den unge medisinerstudent kunne imidlertid ikke gi fullstendig avkall på sin interesse for litteratur. 20 år gammel deltok han bl.a. i en konkurranse om det beste polske drama og da under pseudonymet Janusz Korczak, en polsk romanfigur. Og til alles forbauselse var det den fullstendig ukjente "Janusz Korczak" som vant konkurransen. (Dramaet, som het *Hvorhen*, er halvt selvbiografisk og handler om en manns sinnssykdom og de ødeleggende følger dette har for hele familien). Studenten og senere legen ble en meget aktiv journalist og forfatter og skrev like fengslende artikler på jid-

disk, polsk og russisk og stadig hyppigere under pseudonymet Janusz Korczak. De fleste bøker publiserte han imidlertid på polsk. Samtidig var han dr. Goldszmit i byen og skrev sine medisinske arbeider under dette navnet. Hans litterære berømmelse økte p.g.a. romaner som *Kong Matt den 1ste* og *Gatebarn*. Her viste han så megen dybde og psykologisk forståelse for disse særlig vanskelig stilte barn at han ble anmodet om å undervise i barnepsykologi i det polske, illegale, undergrunns-universitet, det såkalte "Flygende" universitet, slik kalt fordi de alltid var på flukt og måtte gjemme seg for det tsaristiske politi.

Han hadde såvidt avsluttet sitt medisinske studium og begynt på sin sykehustjeneste ved det jødiske barnehospitalet i Warszawa, da han ble innkalt til krigstjeneste i den Japansk-Russiske krig hvor han måtte delta som lege på et hospital og på den Transsibiriske Jernbane mellom Harbin og Mukden. Da han kom tilbake fra krigen til Warszawa, fikk han til sin forbauselse vite at han var blitt en berømt forfatter. Hans roman *Et barn av salongen* var blitt bestselger etter å ha vært publisert som fortsettelsesroman i tidskriftet "Glos" (Stemmen).

Han fortsatte som sykehuslege, men hadde samtidig en meget stor privatpraksis. Alle ville ha denne berømte forfatter—og ungar—som lege for sine barn, eller i alle fall å ha ham invitert til sine selskaper. Noen selskapsløve ville han imidlertid ikke være. Han hadde skrevet om barnas vanskelige situasjon og følte seg forpliktet til å leve opp til sine grunnsetninger. En av de viktigste var "Kritikk er ikke nok, det må gjøres noe". "Liker du ikke at hestene blir slått når hestesporvognen skal dras i oppoverbakken, gå ut og trekk selv, hestene vil være meget takknemlige for det", pleide han ofte å si.

Barn, særlig gatebarn, de underprivilererte, foreldreløse, hjemløse, utelligere, var fortsatt hans hovedinteresse. Det var disse han ville gjøre noe for. Stikke litt mat til dem eller gi dem noen almisser var ikke nok. Skjønt, en liten historie forteller kanskje mer om hans forhold til disse små, ulykkelige, enn lange utredninger: En dag løper en halvt forkommen tiggergutt etter ham. Han virker meget opp-

spilt og Korczak spør hva det gjelder. Gutten gir ham en 10 kopek mynt tilbake og forteller at han for en tid siden hadde tigget Korczak og fortalt ham at han hadde en stemor som hadde sendt ham ut for å kjøpe brød, gutten hadde angivelig mistet pengestykket og nå turde han ikke å gå hjem, han ville bli slått halvt ihjel av stemoren. Det hele var bare teater, men nå angret han, hadde tjent penger på ærlig vis og ville gi mynten tilbake til giveren. Han hadde lett etter ham og var nå lykkelig over at han hadde kjent ham igjen. "Gjør du det overfor alle som du har bedratt på samme måten", spurte Korczak. "Nei", svarte gutten, "bare overfor deg, fordi du er den eneste som ikke bare gav meg penger, men kysset meg på pannen, og det har ingen noen sinne gjort før".

Å hjelpe ulykkelige barn ble et stadig mer fremtredende ønske—og kall—for ham. Han begynte med å organisere en sommerleir. Først for ca. 150 jødiske gutter, senere for like mange polske barn, og samlet sine første pedagogiske erfaringer—og skuffelser. Han visste og viste at barna trenger kjærlighet og forståelse, men lærte også meget hurtig at det ikke nyttet å være sentimentalt eller naivt ettergivende. Barna ville utnytte svakheten og i det lange løp selv bli de skadelidende. Hans viten om barnas ulykkelige tilværelse, om deres sosiale nød, isolasjon og kjærlighetsbehov, ble stadig utdypet og med dette også hans overbevisning om at det var konkret, praktisk hjelp de trengte. Alt dette fortettet seg i planer om et hjem for foreldreløse barn, planer som til å begynne med var nokså løse, men etterhvert tok mere konkrete former. Han utnyttet alle sine kontakter og sin sosiale innflytelse, som både Goldszmit og Korczak og klarte å få de rette menneskene interessert i å få bygget et Weisenhus. Kravene han kom med til både byggekomiteen og arkitektene var ingenlunde små og viste tydelig at barna skulle ha det så godt som forholdene tillot det—etter datidens målestokk. Hans begeistring og overtalelseskunst virket smittende, og han var så heldig å finne en usedvanlig dyktig, intelligent ung kvinne, like begeistret som ham for å hjelpe barn, Stephania Wilczynska, som erklærte seg villig til å bli husmor på hjemmet. I vel 30-år arbeidet disse to høyst begavede og uvanlige personligheter ved siden av

hverandre, administrerte den samme institusjon, delte sorger og bekymringer om og med hjemmets barn, drøftet de ansatte og de etterhvert mange praktikanter og studenter. Snakket om verdenssituasjonen og alt som var av betydning for den, men ett område ble aldri berørt, deres følelser for hverandre. Vi har ingen skriftlige kilder som kaster lys over dette, men det kan neppe være noen tvil om att de to var knyttet til hverandre med dype følelsesmessige bånd, og begge to respekterte hverandres tilbakeholdenhet. Men alt dette kom først meget senere. Foreløping var de opptatt av å forberede alt for barnehjemmet som omsider sto ferdig i 1912.

Det var ikke småtterier som de veldedige foreninger her hadde finansiert. Et fem etasjers hus med både sentralvarme og elektrisitet, med vanntoiletter og bad med fliser og rennende varmt vann. Ingen hadde sett maken til Weisenhus før, det vakte nærmest internasjonal interesse og oppmerksomhet. Forfatteren Herman Kohen som i 1914, like før 1ste Verdenskrig, hadde foretatt en reise i Øst-Europa, skrev en artikkel i Martin Bubers tidskrift hvor han forteller om hjemmet og beskriver hvor dypt og beveget han ble av å se et så flott sted, men særlig imponert var han over den måten det ble ledet og barna ble behandlet på av dr. Goldszmit: "Med ubeskrivelig kjærlighet og moderne pedagogisk forståelse uten sidestykke".

Utviklingen av hjemmet ble stoppet av den 1ste Verdenskrig og dr. Goldszmits fornyede inkalling til tjeneste som russisk militærlege. Han forsøkte å holde kontakten ved like med barnehjemmet så godt eller dårlig det lot seg gjøre, men krigshendingene var en alvorlig belastning for den forholdsvis nye institusjon. Først etter 1918, da Polen var blitt en selvstendig stat igjen, kunne hjemmet og dets leder utvikle seg fritt. Årene 1918–1933 hører til både dr. Korczaks og hjemmets mest lykkelige og produktive tid. Det virker helt uforståelig hvordan han rakk alle sine mangfoldige aktiviteter. Han underviste i praktisk pedagogikk og barnpsykologi, publiserte tallrike vitenskapelige artikler om både pedagogiske, pediatrike og allmennmedisinske emner. Han hadde regelmessige sendinger i radio som 'ra-

diodoktor', skrev skjønnlitterære bøker og uttallige artikler i dagsavisen. Han var rådgiver i en polsk barnehage og fast sakkyndig i alle barnevernssaker ved domstolene. Han klarte på denne måten å redde mange barn fra ødeleggende fengselstraffer som ellers var vanlige i disse dager. Alt dette gjorde han ved siden av at han ledet barnehjemmet sitt. Han kjente hvert eneste barn, dets bakgrunn, dets savn og plager og forsøkte alltid å hjelpe og lindre. Han tok imot hvert eneste barn selv, var uhyre beskjeden i sin opptreden, gikk alltid i en gammel lagerfrakk, for å være så nær og lik barna som mulig. Mens de mange besøkende som kom for å se "den berømte dr. Korczak" hadde vanskelig for å tro at denne beskjedne mannen var den berømmelsen de lette etter.

Han hadde meget moderne pedagogiske prinsipper. Barna skulle ikke påtvinges noe, men forstå at de måtte følge visse normer og retningslinjer. Når de brøt disse hadde de en egen domstol som skulle avgjøre sanksjonene. De hadde en egen avis hvor han selv var regelmessig bidragsyter, og det var ukens store opplevelser at han leste sitt eget bidrag for hele skolen. Hver fredag kveld fant han på en historie som han fortalte til barna etter at de hadde lagt seg. Hver eneste en på barnehjemmet hadde sine små praktiske forpliktelser, servering, oppvask og alle andre fellestjenester gikk på omgang som han selv i likhet med hele personalet forøvrig deltok i på like fot med barna og alle andre. Barna skulle behandles med respekt og kjærlighet, men også stilles krav til. Det å kunne hjelpe andre var viktig, men først og fremst måtte de kunne stole på seg selv og hjelpe seg selv. Han, den saktmodige og nærmest uendelig snille, ble en gang virkelig sint da han så en ny praktikant knytter skolissene på en 6-7 åring "for att det skulle gå fortere". Et av hans fynd-ord var: "Jeg skal fjerne en flis fra tungen, øyet eller baken, men aldri fra et sted hvor du kan gjøre det selv".

Han hadde sitt arbeidsrom plassert slik at han kunne høre barna sove og kunne skrive uten å forstyrre dem. Men han hørte dem ikke bare sove, han registrerte att de hostet og om hostingen hørtes ut som symptom på en luftveislidelse eller var uttrykk for nervøsitet, angst eller uro. Vitenskapsmannen i ham hvilte

aldri, men han var meget mer enn vitenskapsmann, mer enn av hostingen var han opptatt av barnas gråt om natten. Han lærte ikke bare å skjelne mellom barnas ulike måter å gråte på når de mente seg ubemerket, han kjente dem på gråten og var alltid rede til å trøste og hjelpe dem. Han lider med dem og noterer i sin dagbok: Det er ikke bare barn, men hele vårt århundre som gråter. I et annet notat skriver han, etter å ha gjengitt beretningen som en 8-åring hadde kommet med under hiksting og tårer sent om natten. Gutten hade mistet først sin mor og så sin far, skulle tas hånd om av noen slektninger som ikke kunne ha ham, ble sendt til en familie mot betaling som tok ham og lot ham dagen etter stå igjen på en beferdet plass langt borte i byen. Han visste ikke hvor han skulle gjøre av seg, ble tatt hånd om av politiet, sperret inn i fengselet og etter mange plager kom han endelig til dr. Korczaks barnehjem. Her hadde han kastet en ball i et vindu og knust det og skulle stilles for barnas domstol neste dag. Han gråt og gråt og kom endelig frem med "Jeg ville ikke knuse vinduet, kan jeg få lov til å bli her på hjemmet, like vel?". Han sovnet omsider, skriver Korczak. "Det høres rart, men for et kort øyeblikk så jeg helt tydelig en lysende aura rundt hodet hans. Selv nå, mens jeg skriver det, vet jeg at ingen vil kunne forstå det. Det er jo også umulig, medmindre man selv har vært i en stor sovesal av et Weisenhus i nattens stillhet".

Han kjente vel den vanskelige balansegang mellom venn, hjelper og terapeut på den ene siden og rigorøs vitenskapsmann på den andre. Dette framgår kanskje tydeligst av hans svar da han ble anmodet av et tidskrift om å skrive en artikkel om forskjellen mellom jødiske og polske barns psyke. Han ønsket ikke å gjøre det og anførte følgende grunner:

Man skal helst ikke snakke om forskjeller, men om likheter når det gjelder barn.

Jeg har lest om at man har brukt 32000 individer i 8 generasjoner for å finne ut noe om alkoholens innflytelse på mus, skulle jeg da uttale meg om barn når jeg har kunnet observere bare noen få hundre.

Det finnes riktignok psykologiske tester, men selv om man trodde på dem,

hvordan kan man stole på resultatene.

I forespørselen heter det at man har hørt at jødiske barn er mere emosjonelle, men jeg har sett polske barn gråte ved de samme filmer, jeg har ikke kunnet telle tårenes antall.

Barna hadde sitt liv på hjemmet, men han ville at de skulle opprettholde kontakt med sine familier eller andre som hadde stått dem nær. Og hver lørdag ettermiddag var det fri, for at barna kunne få besøke hvem de måtte ønske. De skulle få lov til å ta med noen gaver fra barnehjemmet, for ikke å komme tomhendt til sine slektinger eller kjente og ikke minst, for å lære å gi og gjøre andre en glede. Vi lurte på, noterer han i sin dagbok, hva slags gaver barna ville ta med seg herifra til sine slektinger; nåler, blyanter, et stykke såpe? Nei, gavene ble helt anderledes. En pike fortalte til sin bror et eventyr hun hadde hørt her, en gutt en sang han hadde lært, en viste hvordan man vasket opp etter middag og en fortalte hva hun hadde lest i hjemmets aviser.

Utviklingen var selvfølgelig ikke uten små tilbakeslag og vansker, kriser og problemer, men Korczaks barnehjem hadde fått internasjonal betydning ved de resultater det hadde oppnådd og hans ideer ble ansett som de ledende i moderne europeisk pedagogikk.

Han hadde også forholdsvis detaljerte planer om en helt moderne skole "uten ringeklokker, uten faste plasser og timer", hvor barna skulle behandles og undervises individuelt og hvor valgfriheten skulle være vidtgående. Han hadde allerede etablert to prøve-klasser av denne revolusjonerende nyhet. Men så kom 1933, Hitler kom til makten i Tyskland, og det var helt andre problemer som trengte seg i forgrunnen. Under sterk påvirkning av nazi-Tyskland flammte jødehatet i Øst-Europa opp, uhindret og uhemmet. Både Korczak og hans hjem ble utsatt for antisemittiske trakkaseringer og ubehageligheter. Han kunne ikke opptre i radioen mere under sitt navn, fordi "jøder skulle ikke påvirke det polske folks opinion". Hans beskjefteigelse med polske barnehager ble umuliggjort og hans innflytelse mer og mer sjaltet ut. Riktignok fikk han den meget prestisjetunge Polonia Restituta-ordenen og Det polske aka-

demie for skjønnlitteratur ga han Den gyldne laubær-utmerkelsen for fremstående litterær virksomhet. Likevel merket han at han var blitt en utstøtt. Han følte seg meget bitter over at alle de bidrag han hadde vært istand til å yte for polsk kulturell utvikling, nå ble ansett som meningsløse. Det var naturlig at tankene på emigrasjon til det daværende Palestina meldte seg både hos ham og hos alle andre funksjonærer i barnehjemmet, ikke minst hos Steffa.

Hun var den mest praktiske og aktive for å få flest mulig ut fra Polen, til tross for at hun hadde uttalt at hun ikke hadde noe liv utenfor barnehjemmet mere. Mange av barnehjemmets tidligere barn var flyttet til Palestina, særlig til en kibbutz i Galilea, og hun var sikker på at hun ville finne seg til rette hos dem der. Hun reiste først på besøk, ble begeistret, søkte så om offisiell innreisestillatelse til Palestina og fikk den i 1937. Også Korczak var på besøk hos sine gamle elever, likte seg svært godt i kibbutzen, men han hadde sine forbehold. Han kunne ikke komme over den følelsen av spaltet lojalitet. I Polen følte han seg som jøde og fikk vite at han ikke hørte dit. I Palestina følte han seg som polakk og følte at han ikke hørte dit heller. Men det som var det mest dominerende var at han lengtet etter barna og følte ansvaret for barnehjemmet. Omsider bestemte han seg for at han ikke ville forlate sine barn. Steffa som hadde fått medlemskap i kibbutzen reiste tilbake til Warszawa den 22. april 1939 og dermed var også hennes skjebne beseglet.

I likhet med den aldrende Sigmund Freud var også Korczak på sine gamle dager opptatt av Moses-figuren og begynte å skrive en bok om den. Mens Freud var opptatt av monoteismens kilder, var Korczak opptatt av de menneskelige forhold i Moses' liv. Hvordan var det for foreldrene, skriver han, å måtte skille seg fra barnet. Hvordan klarte de å holde det skjult i 3 måneder. Og hva følte de da de bestemte seg for å sette barnet ut i en kurv på Nilen. Korczak filosoferer om barnet som ligger der og sover. Gutten aner intet om at hans foreldre vil kvitte seg med ham, men han vet heller ikke at sjøen vil dele seg for ham og at han vil se Gud ansikt til ansikt, han vet ikke at han vil spørre Vår

Herre "Hvorfor har du straffet meg så hardt og gitt meg en så tung oppgave?". Det er tydelig at identifikasjonen med Moses er tilstede både hos Freud og hos Korczak, om enn på helt forskjellig måter.

Snart ble alle disse spørsmål av meget underordnet betydning. Hitler hadde overfalt Polen, krigen med dens ødeleggelser fulgt av nazismens langtrukne, men systematiske drapsprogram, beslagda alles interesse. Den store pedagogens viktigste oppgave ble snart å bevare sine barn for den forferdelige hunger som truet alle beboere i Warszawa, særlig de som måtte bo i gettoen hvor matrasjonene var minimale, og de som var såkalte overflødige munn; de som ikke kunne arbeide. Nesten daglig kunne man se den verdensberømte lege og pedagog vandre med en sekk på skuldrene i et ofte forgyeves forsøk på å skaffe noen ekstra poteter eller neper for sine barn.

Den lange sluttkampen av Korczaks barnehjem skal ikke beskrives detaljert her. I begynnelsen av krigen hadde han enda en noe romantisk forestilling om tyskernes humane holdning, men måtte snart oppgi alle illusjoner. Gettoens område ble stadig innskrenket, snart kom barnehjemmet til å ligge utenfor det nye boområdet som alle jøder hadde fått ordre om å flytte innenfor. Korczak som var overbevist om at barnas ve og vel var det viktigste i verden, skrev et alvorlig og høytidelig brev til den tyske kommandanten. Han viste bl.a. til den betydningen som et stabilt miljø hadde for barnas utvikling. Selvfølgelig fikk han ikke noe svar, derfor ville han intervenere personlig. Dette resulterte bare i at han ble prylt opp av tyskerne og fengslet for "respektstridig" opptreden. Det lyktes hans polske venner å mobilisere alt som kunne finnes av innflytelse for å få ham ut av fengselet igjen. Etter hvert ble både hans polske venner og han selv helt klar over den skjebnen som også ventet barnehjemmet og dets beboere. Han fikk tilbud og etterhvert stadig mer inntrengende anmodninger om å forlate gettoen, gå under jorden og forsøke å overleve krigen. Hans liv var altfor verdifullt for Polen, men han nektet bestemt. Barna var hans livsoppgave, de måtte ikke sviktes og først og fremst ikke skremmes eller forstyrres. Til det aller siste holdt han

f.eks. fast ved at han som ellers skulle ha sin oppgave i å samle sammen tallerkenene etter maten og forklarte det ved et notat i sin dagbok: "Mitt mål i barnehjemmet har alltid vært at det ikke skulle finnes 'fint' eller 'grovt' arbeid, ikke bare ånds- eller kroppsarbeide. Fortsatt skal alle være så like som mulig i sine ytelser."

Mord-maskinen kunne ikke stoppes. I august 1942 var det kommet så langt at alle barnehjem skulle flyttes "østover", som det het, for å gjøre plass i gettoen til arbeidsføre. Alle visste hva det betydde, men Korczak så det som sin viktigste oppgave å berolige barna og unngå at de fikk panikk. Som ved en eller annen utflykt fikk han dem til å stille opp og sammen med Steffa marsjerte han med barna gjennom gatene i Warszawa til den såkalte "Umschlagsplatz" hvorfra alle transporter gikk. Før de skulle inn i kuvognene på sin siste reise, mener mange å ha sett hvordan en tysk offiser kom med et brev til Korczak som denne leste og deretter bare stillferdig ristet nektende på hodet, for så å lede sine barn inn i toget som de fleste visste gikk til gasskamrene i Treblinka. Legenden vil ha det til at han den gangen fikk tilbud om å slippe å reise med barna, men dette har neppe noe med virkeligheten å gjøre.

Det som er igjen, ved siden av den innflytelse han har hatt på sin samtid, på mange hundrede barn og alle de mennesker som har kjent ham, lest om ham og for hvem han har betydd så meget, er bare steinene i Treblinka. Ingen bygninger, intet museum, ingen ting som minner om liv markerer tilintetgjørelsesleiren Treblinka. Bare 17000 nakne steiner skal bære vitnesbyrd om det uhyrlige som har hendt her. Ingen av steinene har noen innskrift, på en unntakelse nær, og innskriften på den ene steinen lyder:

Janusz Korczak
(Henryk Goldszmit)
I Dzieci (og barna)

* * * * *

Jeg kan til slutt ikke la være å fortelle om en nærmest usannsynlig kontrastfylt opplevelse jeg hadde mens jeg leste Liftons bok, idet jeg

samtidig fikk tilsendt en beretning om de 14 tyske leger som deltok i massedrap, såkalt eutanasi, av tyske utviklingshemmede barn og psykiatriske pasienter. Av disse 14 leger mistet 4 livet under krigen, 2 begikk selvmord etter krigens avslutning, 1 ble arrestert og dømt til døden, men benådet til livsvarig fengsel og satt på frifot allerede i 1958. Fire klarte å hale ut rettssakene bl.a. ved å skaffe seg attester over at de ikke var helsemessig istand til å delta i en prosess. Etter at rettssakene mot dem var innstillet var de alle fire i full aktivitet til dels som praktiserende leger. De siste tre gjennomgikk en langvarig rettssak som etter flere måneder konkluderte med følgende: Masse-eutanasi må ansees som drap. Den første av de tre tiltalte hadde drept 18015 pasienter hvorav 210 ved egen hånd, den andre hadde drept minst 1950 og den tredje minst 2250 utviklingshemmede barn. Til tross for dette ble alle tre frikjent, fordi man ikke kunne påvise "subjektiv skyld".

Ingen av disse "legene" hadde sett på de

myrdede som mennesker eller som barn de skulle ta hånd om. Tvert om, de betraktet dem som nytteløse, tomme menneskehyllstre, skadelige, åndelig døde, hvis utryddelse var til fordel for den "rene tyske rasen". På spørsmål fra statsadvokaten hvordan det var å måtte fungere som bøddel, svarte en av disse "høyvedige representanter" for Nazimedisin: "Det var ikke noen stor sak å åpne gasskranen." ("Den Hahn aufzudrehen war ja gar keine grosse Sache.")

ABSTRACT

The author describes the life, work and tragic death of the scientist, educator, pediatrician and author Janusz Korczak and that of "his children", based on the biography by Betty Jean Lifton.